

Szintaxis: alapfogalmak

Bevezetés

- **Szintaxis: mondat szavai/egységei között levő nyelvtani kapcsolatok (alany-ige, főnév-névutó stb.) azonosítása (gépi úton)**
- **Mondattan - ma**
- **Mondatrészek - ma**
- **Szintaktikai reprezentációs elméletek – jövő hét**
- **Problémás jelenségek – jövő hét**

Mondatok

- **Nyelvi egységek: egy gondolatot közlő egység**
- **Egyszerű mondat: egy tagmondatból áll**
- **Összetett mondat: egynél több tagmondatból áll**
- **Hiányos mondat: nem szerepel benne minden összetevő (ellipszis)**

Egyszerű mondatok

- **1 tagmondat**
- **Részekre (összetevőkre bontható)**
- **Összetevő: szó vagy szavak egy csoportja, mely egy szintaktikai egységként viselkedik**
- **Mondatrészek: szintaktikai szerepek a mondaton belül**

Összetevők

- Mi egy egység?
- Frázisok (csoportok): főnévi csoport (NP), melléknévi csoport (AP) stb.
- Tesztek:
 - Kérdések
 - Mozgatás
 - Helyettesítés (névmások)
- Példa:

Legkevesebb 13 ember veszette életét szerdán Japánban, az ország középső részére, Honsú szigetére lesújtó Wipha tájfun következtében.

Összetevők

- *Legkevesebb 13 ember* – ki? ő
- *Vesztette*
- *Életét* – mit? azt
- *Szerdán* – mikor? akkor
- *Japánban* – hol? ott
- *az ország középső részére, Honsú szigetére lesújtó Wipha tájfun következtében* – miért?
- **Egyes összetevők tovább is elemezhetők...**

Szintaktikai fejek

- **Fej: a frázis fő eleme**
- **Ez hordozza a fő jelentést**
- **Ez határozza meg a szintaktikai viselkedést**
- **Vonzatai/bővítményei vannak**

Argumentum vs. adjunktum

- Argumentum: ige/fej vonzatai
- Vonzat: kötelező elem, nélküle nem jó (hiányos) a mondat

Megyek, mert találkozom.

- Adjunktum: kiegészítő elem, nélküle is jó a mondat (általában határozók-jelzők)

Az okos diákok rendkívül jó jegyeket szereztek a nem túl könnyű vizsgán tegnapelőtt.

A diákok jegyeket szereztek a vizsgán.

Mondatrészek

- **Alany**
- **Állítmány**
- **Tárgy**
- **Határozók**
- **Jelzők**
- **Tesztek (mi micsoda mondaton belül): kérdések**

A legsúlyosabb pusztítást a Tokiótól mintegy 120 kilométerre délre található csendes-óceáni Izu Ósima szigeten végezte a tájfun kísérelő heves esőzés és nagy erejű szélvihar. A szigeten 280 épületet rombolt le a természeti csapás. A sziget közigazgatási központjában, Ósimában sárlavina sodort el egész utcákat, a mentőalakulatok a sárlavina által betemetett házakban találtak meg hét holttestet. A hivatalos adatok szerint 37 eltűntet tartanak nyilván, de több helyi forrás is ötvenre teszi a számukat. A viharos erejű szél több helyen távvezetéseket szakított le, ennek következtében mintegy 40 ezer épület maradt áramellátás nélkül. Az időjárási vészhelyzet miatt iskolák százai maradtak zárva.

Az elmúlt évtized legnagyobb japáni tájfunja fennakadásokat okozott a vasúti közlekedésben is. Átmenetileg leállították járatokat a nagy sebességű Sinkanzen vonatok legforgalmasabb, Tokiót az ország nyugati részével összekötő vonalán. A szigetország repülőterein szerda reggelig mintegy ötszáz légi járatot töröltek. Az óvintézkedés több mint százezer utast érinthet. Abe Sindzó miniszterelnök rezidenciáján válságstábot állítottak fel a természeti csapás következményeinek kezelésére.

A szél a tájfun középpontjában óránként 125 kilométeres sebességgel fúj, míg a legerősebb szellőkések a 230 kilométer/órát is meghaladják. Sok körzetben már több mint 800 milliméter csapadék hullott az elmúlt napokban.

Alany

- Mondat egyik fő eleme
- Alany – predikátum/állítmány
- Általában akiről/amiről szó van (DE: topik, I. óra vége)
- Róla szól az állítmány
- Alanyesetben áll
- Általában főnév(i csoport)
- Kérdőszó: Ki? Mi? Kik? Mik?

Állítmány

- Mondat másik fő eleme
- Az alanyról mond valamit
- Kérdőszó: Mi történik? Mit csinál?
- Magyarban a fajtái:
 - Igei
 - Névszói (l. jövő óra virtuális csomópontok)
 - Névszói-igei

Tárgy

- Amire a cselekvés irányul
- Predikátum része (?)
- Tárgyesetben áll (nem mindig, vö. jövő óra)
- Általában főnév(i csoport)
- Kérdőszó: Kit? Mit? Kiket? Miket?

Határozók

- A cselekvés körülményeit fejezik ki
- Főnév(i) csoportok, névutós csoportok vagy határozószavak
- Sokféle esetben állhatnak (az NP-k)
- Helyhatározó: cselekvés helye – *a kertben*
- Időhatározó: cselekvés ideje - *tegnap*
- Módhatározó: cselekvés módja - *jól*
- Okhatározó: cselekvés oka - *kényszerből*

Határozók

- Célhatározó: cselekvés célja – *a kertben*
- Eszközhatározó: cselekvés eszköze – *kalapáccsal*
- Társhatározó: cselekvésben szintén részt vevő fél – *a szomszédommal*
- Állapothatározó: cselekvésben részt vevő állapota – *beteg*

Határozók

- Számhatározó: cselekvés gyakorisága – *ötször*
- Eredethatározó: cselekvés eredete, kiinduló állapota – *biztos forrásból*
- Tekintethatározó: cselekvés milyen tekintetben történik – *látszatra*
- Fok-mértékhatározó: cselekvés intenzitása – *túlságosan*

Határozók

- Eredményhatározó: cselekvésben részt vevő milyenné válik – *elbizakodottá*
- Részeshatározó: kinek/minek a javára történik a cselekvés – *a tanárnak*
 - Más nyelvekben indirekt tárgy!
- Hasonlító határozó: amihez hasonlítunk – *háromnál (nagyobb)*
- Állandó határozó: egyik fenti csoportba se sorolható be – *túlاد vmin, fogad vmibe*

Már-már szemantikai osztályok, a számítógépes szintaxis nem használ fel minden osztályt!

Jelzők

- Minőségjelző: *a piros alma*
 - Melléknév
 - Minőséget, milyenséget fejez ki
- Mennyiségjelző: *négy ország*
 - Számnév
 - Mennyiséget fejez ki
- Birtokos jelző: *a lány kutyája*
 - Főnév(i) csoport
 - A birtokost fejezi ki
- Értelmező jelző: *az almát, a pirosat*
 - Főnév után áll
 - Ragozódik!

Összetett mondatok

- Alárendelő: A főmondat egy adott mondatrészét a mellékmondat fejezi ki
 - Alanyi mellékmondat: *Az nem létezik, hogy...*
 - Állítmányi mellékmondat: *Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten.*
 - Tárgyi mellékmondat: *Azt mondta, hogy...*
 - Határozói mellékmondat: *Úgy értette, hogy...*
 - Jelzői mellékmondat: *Annyi gyereke volt, hogy nevét se tudta mindnek.*
 - Vonatkozó mellékmondat: *A szomszédom, aki...*

Sajátos jelentéstartalmú alárendelések

- **Feltételes:** *ha - Akkor jövök, ha lesz időm.*
- **Megengedő:** *bár, noha, jóllehet, ha – is, mégis - Noha esik, elindulunk.*
- **Hasonlító:** *mint - Olyan volt, mint régen.*

Mellérendelő mondatok

- Egyenrangú tagmondatok
- kapcsolatos: *és, is, meg, sem–sem (nincs kötőszó)*
- ellentétes: *de, azonban, mégis*
- választó: *vagy, vagy–vagy, akár–akár*
- következtető: *tehát, ezért, ennél fogva*
- magyarázó: *hiszen, tudniillik*

Információs szerkezet

- Már ismert vs. új információ szerinti tagolás
- Ismert: téma / topik
- Új: réma / komment
- Szórendi pozíció + hangsúly (magyar)
- Partikulák (japán)

Topik

- Már ismert információ
- Erről mondunk valamit
- Ige előtti nem hangsúlyos pozíció

Pisti *elment a buliba.*

Fókusz

- Új/hangsúlyos információ
- Szembeállítás
- Közvetlenül az ige előtti hangsúlyos pozíció
- Igekötő, igemódosító ige mögé kerül

``Pisti *ment a buliba.*

Pisti *a ``buliba* *ment el.*

Kvantor

- Mennyiségre utaló elemek
- Topik és fókusz között

Pisti három lánnyal a ``buliba ment el.

Kontrasztív topik

- Speciális topik
 - Szembeállítás
 - Balra/jobbra kihelyezés: mondat szélén helyezkedik el
 - Megismételhető a mondaton belül
- Pistit, őt nem láttam (de Marit igen).*

Magyar szórend

- Információs szerkezetet tükrözi

**CONTR TOP – TOP – QUANT –
FOC – V – OTHER**

